

ԲՈՐՈՅԵԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ժ. 8 ԱՐԻ 1905

Տարեկան 10 ֆր. ուղի - 4 րր.:
Վեցամսաց 6 ֆր. ուղի - 2 րր. 50 կ.:
Պահ թիվ պառկ 1 ֆր. - 50 կ.:

Թիվ 1 ՅՈՒՆՈՒՄ

Ա Խ Ս Ա Բ Մ Դ Ե Վ Ե Խ

Լ Ե Ա Ռ Ո Ւ Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅԵՐԵՆ ԵԽ ԴՐԱՑԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ

Ա Զ Դ.

Երկայ ուսումնասիրութեանն մէջ կը
հանդիպինք
բանի մը ծայ-
նական մաս-
նագիտական
բացատրու-
թեանց, որոնք
մեկնութեան մը պէտք ունին:

1. Վասիշական = sonantisch. Նիսթքանին միջի և տառն այսօրան օրս "վասի-
շական ձայլնառոր, մըն է, իսկ ի տառն
"ունվատիկ ձայնառոր,: Բոհեմերէն ուկ
(գայլ) բարին միջի և զիլը "վանկական
բաղաձայն, է, և եւ և "անվանկ բաղա-
ձայններ. են:

55

2. Չայնեղ = sonor. բաղաձայն-
ներէն է, թ (լ, ռ) ո, ու եւ նման ճայն ունե-
ցողներն ձայնեղ բաղաձայններ կամ
ձայնները կը կոչուին. իսկ միև բաղա-
ձայնները անձայնեղ բաղաձայններ:

3. Երգաձայնական = stimmhaft.
"Անձանեղ բաղաձայններէն, գ. օր. զ, ժ,
վ, հ, ճ, ց՝ երգաձայնական, են, ընդ-
հակառակն ս, չ, ֆ, ք, թ, է, կ՝ "երգաձայն-
ութքէ: "

4. "Ալիձայնեղ բաղաձայնները՝ կը
բաժնուին ա) փակ բաղաձայններու զ.
օր. փ, պ, թ, տ, դ, ր, կ, կ (Explosive,
Klusile, Verschlusslaute, պայթուցիկներ). թ)
բաց բաղաձայններու, զ. օր. թ, վ, ս,
զ, չ, ժ, ի, հ (Spiranten, Frikative, Reibelaute,
հագապայիններ, անզդ. open consonants).
զ) սկզբնափակ բաղաձայններու, զ. օր.
ց, ժ, ճ, չ, պ, թ (Affricatae).

5. Նուրք = tenuis (երգաձայնա-
գութք փակ բաղաձայններ). Միջակ =
media (երգաձայնական փակ բաղաձայն-
ներ). Թաւ = աքրիգա կամ aspirirt.

Մնացեալ ծայնական բացատրու-
թեանց մեկնութեան կարիք չկայ:

Տ 4. Հայ. - ասուին հնդեր. ներ ծագել լուն օրինակ մըն է ուղւա՞մ, յուն ծվելլա (աւել), յառ-էլու՞մ, յուն. ծվելլա (աւելթռնել), հման. ասեկան աւել, աւել-էր, աւել-էրն, օնուարենն ասոր կը վերաբեր տակաւին ծվելօչ, ծվելքաւ եւ յամենաց պէս նաեւ ծվելլա, ուսու ծվելևս ուն ու բարեան կը նշանակէ ի բնէ առաւելլ զր իւիք. (յաւելու ումեր ինչ) Եղան բարերու հնասուագարնութիւններ կրամա տեսնուն իւ սասպարանական բառապոր մէջ. բառա սոնց չեմ յիշեր հոս, վասն զի նիծի ամեննեւին համոդիչ չեն երեւար. Հնդեր օ սկզբանուոր բաց վասն մէջ պէտք որ հայերն իրզան մէջ կան նասուարպէտ ո դիրա այս. (Ա. Հնասնակին գրադր՝ ի ԿՀ. XXXVI, 98 ff.) [Արեագ. Փոփլիքոս ձեւին մէջ (Brugmann, Griech. Gramm. * 150) Բ տառը ասուանակաւ չէ. - Հայերն յուղւա՞մ բային հետ թերեւ աղեր ու հայերն նաւեւ հնի սկսած. ամ զորթիւն, ամ սասնալ, գառ առ կաթեց, արդիւնք, ան ծնաւել, մշակել, հրդ. առանոն այսամանի (որուն մէջ ո տառ հնդեր. ներ ծագած կրայցւալ, հնու. Վ. Bahder IF XIV 260), թ-առն, չպարա, իր. ուս սե. սալե հարատութիւն (որուն մէջ սե հնդեր. *օհել-է ծագած կրայցւալ, թերեւ բառն հոգալուուր անդ տեսնական է). իսկ հայերն աւղւա՞մ բաղդասական է. այս հայերն իսկ սպառնական է. իսկ սպառնական է առաջակա ասուանակաւ չէն սկսած. ամ չպարանց].

Տ 5. Ի բաց առաւել այնդէկպէր, ուր ցի եւնի բաց բարզամաններ եղած են, միւս տեղեր հնդեր. միշակ-թաւեր յերեւն կու զան հայ. է, է, է, է (առանց կայ աւելընեւու է նաեւ չ էի մը քանի կանացեալ ձեւը). այսաւել ես առ ժաման հայ. նշանները պարզապէտ գրեցի, առանց ամեններն առ ուղիւ ուղիւթիւն նցդրտու ուղիւթիւն. Այսոր արեւելքան հայերէն գառատականն է, է, է, է (թ (ց ձ, ձ, ձ) գրերը արեւեմեան հայերէն բարբառի մէջ օ, օ, օ, թ կ'արտասանուին: Ընդ հականներ հնդեր. միւս գրեցի ծագած անդամը (հին հայ. է, է, տ, տ, տ) այսօրս Արեւելքան-Հայոց լեզուն մէջ կ, է, է, է, թ կ'արտաքերուին իսկ Արեւեմեան-Հայոց բարբառն մէջ ց, ց, ձ, ձ, ձ Աւելըն գէպէր կը անդաման հնդեր. իսկ սուր կը հայերէն հայերէն արտասանութիւն պարզապէտ հնդ հայերէն իւս նոյն բուել եւ բառ այն արեւեմեան գառատարբառն մէջ նոնուիլ: Յամենայն գէպէր այս այսանազնութիւնը մէջ կը հայերէն իւս նոյն զի ըստին (F. N. Finck, Lehrbuch der neuostarmenischen Literatursprache, p. 4) "արեւելքան հայերէնի է, ծ, տ, թ ձայներն ըստ լաբանական արբանաց միւս տեղ մը կը բռնեն (երգա ձայնազնութիւն): Ձ, ձ, ց ձայներու եւ ուսուանական ու ուսա նորբերուն միւնքն, իսկ սուր հականալիք եթէ յսելիս զիս չի խաբեր, արեւեմեան հայերէնի է, ծ, տ, թ ձայները ուսուանական կամ զայ միւս կամ իւս նուազ երգա ձայնականն են: Բայց արդ եթէ արեւելքան արդի հայերէն արտասանութիւնը հնդեր. միշակ-թաւերն ալ ի նկատի ուսնենալով, հին հայերէնի արտաքերութիւնն հետ նոյն համարինք եւ բառ այն արեւեմեան հայերէնի մէջ միայն ձայնազնութ մ'ընդունէնք, այս առան խնդրի կը յանձեր թէ բնչական կարելի է, որ ճրերը միշակ-թաւելու ուղիւթիւնը նուրբ կ'ըլլամ, առանց նամի այս այնախա փոխաթեան կատարուելու միշտին ճայներու իրարու խառնութելու: Ըստ իմ կարծեանու տիրապէտ պարագան անկարելի է. միշին աստիճաններ ընդունիլը բացարձակապէտ օրուա չունի: Մինչ միջոցն է ընդունիլ թէ հին հայերէնի այս ճայները օրուա չունի չ, չ, տ, է գրերով կը գորուն (եւ օրուա ի մէջ այլց յուն. չ, ծ, ծ ճայները տառապարձելու կը գործա ծուուր ի իրապէտ անփոփոխ միշակ-թաւերը կը ներ կայացնեն, ուրեմն իրը ցի, չի, ծի, ծի (լ տառն աւ բառ այս իրը ին) արտաքերուելու են: Արդի ար եւելքան հայերէնի մէջ (երգաձայնական) ի կոր սուած է, իսկ արդի արեւելքան հայերէնի մէջ այս իրիցը երգաձայնապորկ եղած են, որով երգաձայնապորկ ի ալ կորսուած է: Սակայն ի ձայնը արեւելքան հայերէնի մէջ ամէն տեղ հն անկարու եղած չէ: Բայց ինչ գեղքերու պէտք եւ այս իրիցը մէջ անուր թագում տառ են, պահիցն անորոց կա նոր մը համանայն բառամիջններ եւ բառավերին, բայց նը բառական: Տես Finsck, Lehrbuch եւն թ. լ. Տոմոս, Իсторическа грамматика современного армянского языка города Тифлиса, էջ 65-68. Այսպէս բառ Ցոմենի ուուր-թու կը գանուի օրինակի պազաւա այս բառերուն մէջ որ իր համապատասխաննեն հին հայ բառերու թուուր-թագում տառ են, պահիցն անորոց կա նոր մը համանայն բառամիջններ եւ բառավերին, բայց նը բառական: Առաջ գիրը այս զբացացման իրը հիմ ըլլաց, զան զի միւս ասուանութիւն օրինակի ժմանել կարելի չէ: Իսկ ինը հակառակ ճամբար ուուրի եւ նընդունութիւն թէ զբացացումը միայն միջնաստաբի տեղի ունեցած բայց: Վասն զի կը վերջնաստաբար-թաւերու բազմաթիւ գէպէրեր գիրաւու կը համապատին հին հայ. միւս կարելն (միշակ-թաւերէն) ծագած իրը նմանակազմութիւն մ'ըլլաց ի լուսի սե ասուանի կամ ն-ինուր բառն նմանութեամբ կազմուած: Բնախութեն գիրաւուհականներ կ'ըլլար: Թէ ինչնութիւն գտարահնչին կրիսամայններ (միշակ-թաւեր) ճիշտ բառամիջնն երկայն առեւ ունեցի (Հայերէն բարբառափառութիւն Ա. Եթօնական Արմանական մակարդակութիւն, I.) Նկատի նշան Սշց արեւելքան բարբառն մէջ հին հայերէնի նուրբ-թաւերը միայն բառակազման եւ բառա ավելընն մացած են, իսկ բառամիջնն զատ նորբերու փոխուած են: Սակայն հին հայերէնի միշակ-թաւերը Մշց բարբառն մէջ յիշերան կու դառ բառի մը սկիզբը իրը միշակ, ընդհառակն

գամ” ի, չ եւ ծ, շ բաց բազմայներ, որոնց վրայ վար պիտի խօսիք): Եւ կոմ պէտք է ընդունիլ որ ծ, յ նախապէն մէջ, ի՞ եղած ըլլան: Եւ որովհ հնակ բաց բազմայնին փակումը նախորդ ձայնին ազդ եղութեամբ եղած է, բայ նընեան անոն: Վոր բան մը չէր ըլլար՝ եթէ այս փոխանցումը նախ բազմայնին տեսուղիթ ենան առանձնի կոսուն հանդիպած ըլլար: Ո՞ւ, ցէ է համեմատար որեւէ գժուարութեամբ ինչ մը յարուցանել չեն կրիար բացարձակապէս այս փոխառեալ օտար բառերն, որոնց իրենց ընկի իջապէին մէջ զուտ միջակ սախի, իսկ հայերէնի մէջ՝ սեւ մենակեանու, միջակ թաւեր սևնեալուն են: Եթէ հայերէնի մէջ զուտ միջակ չէր գտնուած, այս ատեն պարզապէս անկարեի էր օտար այս բառերը չշշրբունքիայցընել: Աւստի ուսիր նամակ մեկնուեան են՝ բնակի, ապ. մատոս, լիւաւաւ, նպ. աւնոնդ եւ լիւա-ու աւեստ: Ամս-

ժամանակ մը ես ինձի գէմ նոր գժուարութիւն մը յարուցան էին ընդունելով թէ բառապէտիթ-թաւերուն զարգացութ իմ հնդեւը: զուտ նուրբերուն զարգացման հետ զուտ քննթաթ ըլլայ: (բայց հմտ, ի 3): Այս ատեն հնդեւը. ց՞նի, ցի, ցի, ձի, ին եւ ատեն համապատասխան հայո չ, չ, չ, ի, չ, ի անմեռուն միջն՝ իր բառ անոնդ միջն անոնդ միջն բառ բաշմանյան մը դրսելուն էր: Աւստի եւ օրինակի համար՝ հայո. գ-ծ ծագած ըլլար էր ց-է եւ ց-ը (ո՞վի՛, յուն, ծրչի): Տ-է: Բնախօսըն արիկի կարեն էր: Թէպէս ին հայերէն լցուան-ց-է: անփոփոխ պահած է (նորու, որու-ց) բառ թագուաց ան են ան ի ՀԱ. 1903, էջ 222* porkāmēն եւ համամիտ եմ բարբուպանեանի եթէ առաջ հնդեւը: “Հարցանիւլու իմաստով արմատ կիսանաւ” (Ընթետ լուգիթ ԲԲ. XXVIII, 282 (ո՞ւր-ս, Տի հնդի արցանու, լիսանու”): և ԲԲ. XXIX, 52 (ո՞ւր յուն. մըրհուս ո՞ւրանց”): տուած մենութիւնները չեմ ընդունիր, բայց պյուս հանդեր ուշ-ի կիրար կիսանաւ-ց-է: եղած ըլլալ. պյուսն նաեւ է հնդեւը բարձրած բարձրած էր առաջ է բարձր, թէպէս ուշ-անփոփոխ ին մայ (piersi “կորթըն”): Եւ այս թէ ուշ-հայերէնի մէջ կը փոխանցի ց-ի, աներկրայ կը տեսնուի պարկէնեն փոխառեալ քանի մը բառերուն մէջ. ուրեւն-է, հ-նդեւն, ուր-է, տ-է, առեւ շիւը մաս ի Պersische Studien, p. 222 մ. Հայ. Քեր. Ա, 140, 245, 425, Հեղինակին գրածը ԿՀ. XXXVIII, 194). հմտ. այս մասին ի 16: Սակայն այս թէ հնդեւը. միջակթաւերուն եւ հայ. միջակառած միջակթերուն միջն նախ բաց բազմայնի մը ընդունելուն է հնարառ, բայց ոչ ստիպազակն ենթագրութիւն մըն է: Մահաւանդ թէ այսպիսի կարծէր մը թէրեւս պլ-եւայլ տեսակէներով նոյն իսկ անհաւասակն է: Եւ եթէ պյուս անհայնիւ աւզի է պյուս կարծէրն, այս ատեն ընդունելու է որ պյուս զուշակարար ընդունած բաց բազմայններն ու թէ պյուս միջակերու փոխառեալ զարդացմանը: այլ միջակթաւերու (մասամբ պարզ ձայնապէս, մասամբ ինչ-պէս վերս ակնարկեցինը՝ աւելի յաճախառէպէ այ-

ներու հետ նմանափոխութեամբ): Այսն զի արդէ հայերէն լցուալ զարդացումը շի մեխոսիր, նմէ միջակթաւեր շնչուանինը:

§ 7. Այս տեսութեան գէմ առարկութիւն մը չէ որ հայերէնի միջակները՝ զուտ նուրբի մը հետեւորդացէս հանդիպելու ժամանակի ոչ թէ նուրբ թաւեր կ ըլլաս, այլ զուտ նուրբքը. այս գէս յիշուն և յիշուն (ին հոս մասամբ անփոփոխ մասաւուն է յիշուն նոյնանի բայրարմատին հետ կապութիւնը): Յնձն, յուշ, ցրառուն, ցրառաւն եւ առանձին տեսութեամբ տեսութեամբ: ձեւոց ձեւերէն վելուր է հետաւեցնել, որ միջակ մը նաեւ նուրբ-թափ մը առաջնորդ զարդարութիւն է նոյնի հայցականը: Գույք բառէն կը տեսնուի թէ նաեւ բառակարգը նմանակայութիւնը այս տեսութեամբ անփոփոխ կայս առաջնորդ առաջնորդ անձնութեամբ: մասն զի հոս առաջնորդ պարասալոր երեւել, մասն զի հոս առաջնորդ բազմայններուն մէջ՝ որ երկորուած պէս իրարու կը հանդիպին, և մը կ պրտաքերուի: Պէտքէ թարգմանի ու ուղարկուի ու հանգըն ժամանակները այս ցնին տեղ հնդիւն միջուն գագառը մը կար: (Հեղինակին դրսը՝ ԿՀ. XXXIX, 237): Բառակարգին ան-նմանակայն չս, բս, գու եւն կ'երեւայ թէ հոս միջն տեղի ունի, ուր ստուգապահակն զիստակու-թիւնի միջն կարու կը հանդիպին, և մը կ պրտաքերուի: Պէտքէ թարգմանի ու ուղարկուի ու հանգըն ժամանակները այս ցնին տեղ հնդիւն միջուն գագառը մը կար:

§ 8. Հնդեւը. զուտ նուրբերուն հայերէնի մէջ ուսիր զարդացումը մեխաբարուն համար անհրաժեշտ կարեւոր է հնդեւը. բազմայններու խերերուն վրայ խօսիլ, § 9—21 պիտի խօսիմ այս խերերուն վրայ՝ զուտ կը կազմն փակ բազմայններու, և եւ յ տառերուն կետ: (այս խերերուն մէջ հնդեւը. նուր-բեր նախ կը բացուին. երեք բազմայններէն միջնորդ կ'ինայ): §§ 23—35: կը յարդորէ հնդեւը. նորուուն ինքնարյաց զարդացումը §§ 36—55: այս խերերին զուտ կը կազմն փակ բազմայններէն եւ ի, չ, ս կամ տառամական + ասամնական (հոս նուր-բեր չեն բացուիր: տուած բացառութեան կանոն մը շի երեք բազմայններէն միջնին կորուար): Երկրորդական (եւ ոչ ժառանգեալ), բազմայն-ներեր պիտի քննեմ): § 54 (եւ ի 55):

(Հորուսակէլ):

ՀՈՒԴՅՈՒՆ

Պ Ա Ց Ս Ա Կ Ա Ն

Ի Ա Խ Ա Ս Ե Ս Ե Ն Ի Կ Ա Թ Ա Գ Ի Կ Ե Խ Հ Ե Ե Ե Ր Է

միշտ 10 տարի յառաջ՝ այս էջերու մէջ (Հանդէս Ամսօրեայ 1894 թիւ 4, 6 եւ 7) մենք նկարագրեցինք դրուստանի՝ յատկապէս